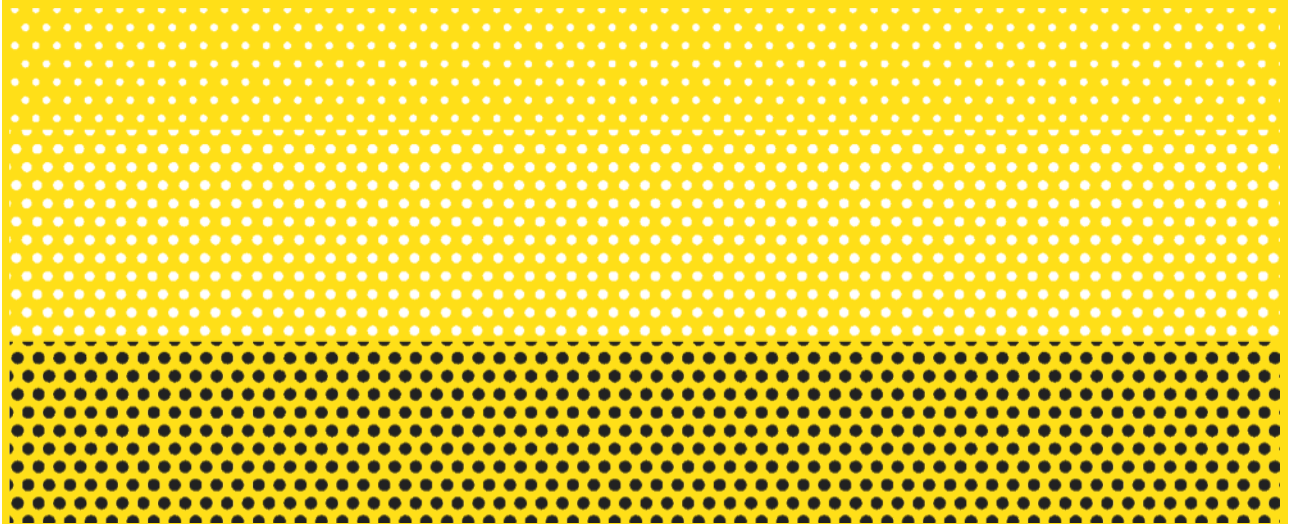

NOTAT NR. 1-2012

UTDANNING PÅ EGET ANSVAR?

Tilgang på læreplasser for elever på yrkesfaglige studieretninger

Skrevet av Gunhild Oland Nedrelid og Julie Lødrup

MANIFEST
SENTER FOR SAMFUNNSANALYSE

Kr. Augusts gt 11, Tullinløkka • post@manifestanalyse.no • www.manifestanalyse.no

SAMMENDRAG

→ Mangel på læreplasser er en av de fremste årsakene til at for mange elever på yrkesfaglige studieretninger ikke gjennomfører videregående skole.

→ Det er behov for flere læreplasser både i privat og offentlig sektor.

→ Manifest Analyse har undersøkt hvorvidt norske myndigheter selv skaffer læreplasser i fylkeskommunene og i et utvalg av kommuner og statlige virksomheter. Det er stor variasjon i hvilken grad offentlige virksomheter har læreplasser, med Oslo kommune som en versting blant byene.

→ For å øke antallet læreplasser i privat sektor foreslår Manifest Analyse å innføre en *dansk modell* der bedrifter betaler et lærlingebidrag som går inn i en felles pott. Potten blir i sin helhet utbetalt bedriftene som tar inn lærlinger. Å ta inn lærlinger skal lønne seg mer enn i dag, mens bedrifter som ikke tar dette ansvaret skal betale.

→ For å sikre alle elever en god fagutdanning foreslår Manifest Analyse at det innføres en lærlingegaranti som gir alle som er kvalifisert rett til læreplass.

YRKESOPPLÆRING PÅ RETUR?

Norge er avhengig av å bygge kompetanse på et bredt spekter av områder. Vi trenger kompetente tømrere, leger, barne- og ungdomsarbeidere og ingeniører. Svekket yrkesopplæringen, svekker vi kunnskapsnasjonen Norge.

Frafall i videregående skole regnes som et hovedproblem i norsk skole. Situasjonen er særlig dystert for de yrkesfaglige utdanningsprogrammene der hele én av tre faller ut av videregående. Bare 55 prosent av elevene som begynner på yrkesfag gjennomfører sin utdanning etter fem år. På studieforbereidende er tallet 80 prosent.¹ (Riktignok er det flere som tar fagbrevet etter disse fem årene.)

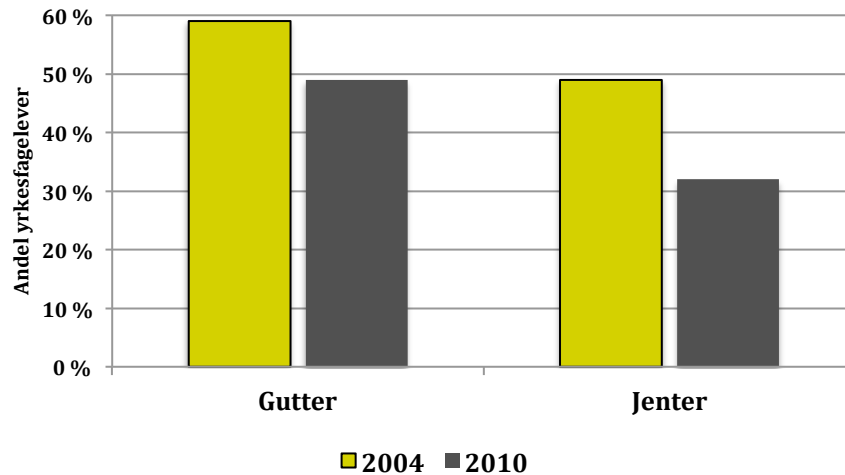
Hovedårsakene til dette frafallet er strukturelle. Elever som begynner på studiespesialiserende har rett til å fullføre utdanningen de begynner på. Denne retten har ikke elever som begynner på yrkesfaglige studieretninger. Med mangel på læreplasser blir også frafallet større.

Frafallet har ikke blitt mindre med Kunnskapsløftet, og antall søkere til yrkesrettete fag har dalt kraftig de senere årene. Dette skjer samtidig som at Norge fremover vil ha et sterkt behov for yrkesrettet kompetanse innen flere sektorer.

FLUKT FRA YRKESFAGLIG UTDANNING

- ➔ Yrkesfaglig utdanning skal vanligvis inkludere to års læretid i en bedrift etter to år i skole. Men elevene er ikke garantert å få læreplass.
- ➔ Bare to av tre søkere fra yrkesfaglig utdanning som søker læreplass ender opp i lære.
- ➔ Det har vært en klar nedgang i antall søkere til yrkesfag på videregående de siste årene blant både jenter og gutter.
- ➔ Flest gutter tar yrkesfag. Rundt 49 prosent av gutter valgte yrkesutdanning etter grunnskolen i 2010, mot 59 prosent i 2004.
- ➔ Kun 33 prosent av jentene valgte yrkesutdanning i 2010. Dette er en kraftig nedgang fra 2004 da nesten halvparten av jentene valgte yrkesrettet utdanning.
- ➔ Kommunenes egen interesseorganisasjon KS har et mål om at norske kommuner burde ta inn én lærling per 1000 innbyggere i året.

(Kilde: NIFU-rapporten "Underveis i videregående utdanning" fra 2011)

FIGUR 1: Andel yrkesfagelever. 2004 og 2010.

FÅR IKKE LÆREPLASS

De fleste yrkesfagelevne som slutter gjør dette etter det andre året, når de normalt skal gå over fra opplæring i skole til opplæring i bedriftⁱⁱ. Halvparten søker læreplass, men bare to tredjedeler av disse får en plass.ⁱⁱⁱ

En av tre velger å gå til studieforbereende og får dermed et krevende påbyggingsår. Dette året inneholder mer teori enn noen av årene for elever på studiespesialiserende gjør, og er dårlig tilpasset de fleste av elevene som begynte på en yrkesfaglig linje. Det er bare 60 % som fullfører dette året, de fleste med svake slutt karakterer.

Det er store geografiske variasjoner: Mens eksempelvis hele fire av ti elever står uten læreplass i hovedstaden, får ni av ti læreplass i Hordaland^{iv}. Det overordnede ansvaret for å legge til rette for at det finnes nok læreplasser ligger hos det offentlige, samtidig som god tilgang på læreplasser i privat sektor er helt avgjørende.

HVA GJØR DET OFFENTLIGE SELV?

Norge trenger høy kompetanse på områdene yrkesopplæringen leder frem til. Vi trenger flere som søker seg til yrkesopplæringen, og flere som tar fagbrev. Da trenger vi flere læreplasser, i privat og offentlig sektor.

Hvilket ansvar tar det offentlige *selv* for å ta imot lærlinger?

Samtlige fylkeskommuner, de sju største byene, i tillegg til de fire regionale helseforetakene og NRK ble i januar 2012 stilt en rekke spørsmål

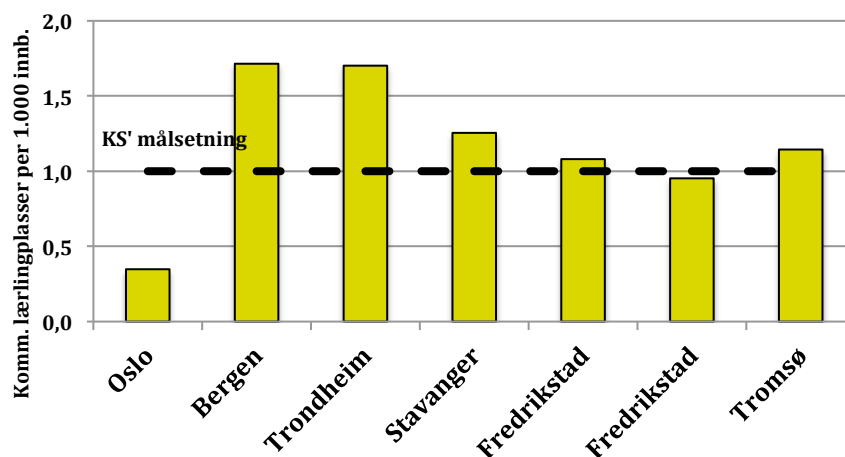
knyttet til blant annet *hvor mange* læreplasser de har, om de har *oversikt* over dette og hva slags *planer* de eventuelt har for opptrapping.

Undersøkelsen viser at:

- **Det er store variasjoner i andel godkjente lærekontrakter i kommunal sektor.**

Til tross for å være Norges største by med over 600 000 innbyggere, oppgir Oslo kommune i undersøkelsen at de bare har 214 løpende lærekontrakter. I motsetning har Bergen med en befolkning på litt over 260 000 hele 452 plasser i kommunen, mens Trondheim, en by på 176 000 innbyggere har 300 løpende kontrakter.^v

FIGUR 2: Antall kommunale lærlingplasser per 1.000 innbyggere

- **NRK har kun tre læreplasser**

Til tross for at statlig eide NRK har over 3500 ansatte fordelt på 17 distriktskontorer oppgir NRK i undersøkelsen at det kun finnes tre læreplasser i kringkastingsselskapet.

- **Mange har målsetting om å opptrappe antall læreplasser**

Svært mange av fylkeskommunene og kommunene oppgir at de ønsker å øke andelen lærekontrakter. For eksempel har Oslo kommune kun 214 lærekontrakter i dag, men oppgir at målet er å øke til 355 kontrakter innen 2015.

- **Bare halvparten oppgir at de følger en vedtatt plan når det gjelder å øke antall læreplasser i organisasjonen**

Bare fem av de 13 fylkeskommunene som besvarte undersøkelsen oppgir at de har en plan for hvordan antallet læreplasser kan økes. Fire av sju byer oppgir at de har en plan. Tre av fire helseforetak sier de har en plan for å øke antallet, mens NRK ikke har en slik plan.

• **Bare halvparten oppgir at de stiller krav til læreplasser ved anbud**

Seks av 13 fylkeskommuner som besvarte undersøkelsen oppgir at de stiller krav til læreplasser hos bedrifter det kjøpes tjenester av. Fem av sju byer oppgir at de stiller slike krav. NRK og to av fire helseforetak sier de stiller slike krav.

ET LÆRLINGEBIDRAG

Det må være et selvsagt mål at alle som er kvalifisert til det skal få læreplass. Samfunnet trenger kvalifisert arbeidskraft, og ungdom trenger en skikkelig utdanning. Det er viktig for hele samfunnet at elever får en skikkelig utdanning som gjør dem kvalifiserte for arbeidsoppgaver i dag og i fremtiden. Derfor må også alle bidra for å skape en god yrkesopplæring.

Måler er ikke nådd før alle har den samme retten til å fullføre utdanningen.

For å øke antallet læreplasser i privat sektor foreslår Manifest Analyse å innføre en dansk modell der bedrifter betaler et *lærlingbidrag* som går inn i en felles pott. Potten skal i sin helhet utbetales bedrifter som tar inn lærlinger.

I Danmark administreres dette gjennom den såkalte AER-ordningen (Arbejdsgivernes Elevrefusion). De krever inn penger fra alle arbeidsgivere og fordeler dem deretter ut igjen til de virksomheter som har lærlinger. Innkreving av avgiften skjer samordnet med innbetaling til folketrygden. Lærlingebidraget er 2.921,- danske kroner (i 2012) per fulltidsansatt i virksomheten, og arbeidsgiverne kan motta 70.000,- danske kroner for hver lærling de utdanner.

Dette systemet blir selvfinansierende. Ingen vil tjene på å la andre ta regningen for fagopplæringen – det vil koste å ikke bidra. I Norge i dag mottar bedrifter som tar i mot lærlinger et lærlingetilskudd, men bedrifter som ikke gjør det bidrar ikke til fagopplæringen. En slik ordning kan øke antallet læreplasser ved at det blir mer lønnsomt for bedrifter å ta inn lærlinger, mens bedrifter som velger å ikke gjøre det må bidra økonomisk. Dette er også blitt foreslått tidligere, blant annet av Gudmund Hernes i boken Gull av gråstein (2010).

For å sikre at forvaltningen skjer på arbeidslivets premisser bør fondet styres av partene i arbeidslivet i fellesskap. En rask start kan sikres ved at det offentlige bidrar med en startkapital.

For å ikke belaste svært små virksomheter som kan ha vanskeligheter med å ta inn lærlinger, kan det settes en grense for lærlingebidraget på for eksempel fem årsverk.

ET OFFENTLIG ANSVAR

Det har vært en økning i antallet læreplasser fra 2009, både i privat og offentlig sektor, men vi er likevel langt fra målet om at alle skal få muligheten til å ta fagbrev gjennom å gå i lære.

For å sikre et tilstrekkelig antall læreplasser må det offentlige bidra betraktelig mer enn i dag. Som denne undersøkelsen viste, er det i mange kommuner og offentlige virksomheter altfor få læreplasser. Når Oslo kommune med over 600.000 innbyggere kun har 214 lærekontrakter, er det svært langt fra KS' mål om en læreplass per 1000 innbyggere i kommunen. Det er også målet om 355 kontrakter innen 2015, og det står heller ikke i forhold til hvor mye kvalifisert arbeidskraft kommunen vil trenge i fremtiden.

Den rødgrønne regjeringen vedtok i juli 2011 et mål om å øke antallet lærlinger i staten med 10 prosent innen utgangen av 2012. Arbeidsdepartementet, for eksempel, har på kort tid økt fra seks til 35 læreplasser på sitt område. Det viser at det handler om vilje og styring, og at det er mulig å få til mer. Staten bør sette strengere krav til antall læreplasser både i departementer, statlige foretak, selskaper og andre virksomheter.

Samtidig som det er viktig å selv ta inn flere lærlinger direkte, kan det offentlig i større grad sette krav til læreplasser ved anbud. Flere steder settes det krav til at bedrifter skal være lærebedrifter. Dette er ikke tilstrekkelig, da flere bedrifter blir lærebedrifter for å vinne anbud uten å faktisk ta inn lærlinger. Kravet må være at en bedrift *har* lærlinger inne.

For å sikre alle elever en god fagutdanning foreslår Manifest Analyse at det innføres en lærlingegaranti som gir alle kvalifiserte rett til læreplass. Dette kan organiseres tilsvarende ungdomsgarantien der kommunen har ansvaret for å finne læreplasser i privat og offentlig sektor til kvalifiserte elever som trenger det.

Å gi kommunene økt ansvar for å skaffe lærlinger samtidig som private bedrifter får økt økonomisk motivasjon og staten tar større ansvar vil være avgjørende at samfunnet får de fagarbeiderne vi trenger. For hver elev som får læreplass i dag, har vi en mer kvalifisert fagarbeider i fremtiden.

OM UNDERSØKELSEN

→ Manifest Analyse sendte i januar et standardisert undersøkelsesskjema til samtlige fylkeskommuner, de sju største byene (Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand, Fredrikstad, Tromsø) i tillegg til de fire regionale helseforetakene og NRK.

→ Skjemaet hadde spørsmål knyttet til *hvor mange* læreplaner de har, om de har *oversikt* over dette og hva slags *planer* de eventuelt har for opptrapping.

→ Med unntak av fem fylkeskommuner, hadde samtlige adressater svart på undersøkelsen innen 1. februar.

ⁱ Madsen 2011

ⁱⁱ Hovedhaugen og Vibe, 2011

ⁱⁱⁱ Hovedhaugen og Vibe, 2011

^{iv} Gitmark og Hanssen, 2011

^v Også blant fylkeskommunene viser undersøkelsen at variasjonene store. Dette samsvarer med tidligere undersøkelser fra Utdanningsdirektoratet som viser at Oppland og Akershus er blant fylker som har høyest andel med læreplaner med godt over 20 prosent.

KILDER

Byggnæringens Landsforening (2010): *Utdanningsprogram for bygg- og anleggsteknikk i Kunnskapsløftet – krav om endringer i struktur og innhold fra Byggenæringens Landsforening (BNL)*
<http://www.bnl.no/getfile.php/Filer/lenkefiler%20til%20de%20fire%20omraadene/Kompetanse%20og%20rekruttering/BNLs%20brev%20til%20UDIR,%20uten%20sign.pdf>

Gitmark, Hannah og Sturla Smári Hanssen (2011): *Fire av ti i Oslo uten læreplass* Dagsavisen, 6 April 2010.

Hernes, Gudmund (2010): *Gull av gråstein. Tiltak for å redusere frafall i videregående opplæring.* FAFO.

Hovedhaugen og Vibe (2011): *Yrkesfagene taper.* Aftenposten, 16 juni 2011

Hovedhaugen og Vibe (2011): *Underveis i videregående utdanning.* NIFU STEP.

Leegaard, Jørgen (2011): *Håndverk på arbeidslivets premisser.* Dagbladet 21 oktober 2011.
http://www.dagbladet.no/2011/09/21/kultur/debatt/kronikk/yrkesfag/jobb_og_utdanning/18224929/

Madsen, Per Anders (2011): *Yrkesfag i krise.* Aftenposten, 15. juli 2011.
Ministeriet for børn og undervisning: *Sådan indgår du en uddannelsesaftale.*
<http://www.uvm.dk/service/Publikationer/Publikationer/Erhvervsuddannelser/2010/Saadan%20indgaar%20du%20en%20uddannelsesaftale/Den%20almindelige%20aftale.aspx>

Utdanningsdirektoratet (2011): *Formidling av søkere til læreplass og godkjente lærekontrakter per 1. september 2011*
http://www.udir.no/Upload/Statistikk/Formidler_larlinger/5/Formidling_september_11.pdf?epslanguage=no

Utdanningsdirektoratet (2011): *Utredning av rett til læreplass og inntil fire-årig opplæring/forsterket alternativt løp i Vg3*
<http://www.udir.no/Upload/SRY/09.09.2011/Vedlegg%20til%20SRY.sak%2013-05-2011%20Svarbrev%20p%C3%A5%20oppdragsbrev%2039-10.pdf>

RAPPORTER OG NOTATER FRA MANIFEST ANALYSE

På manifestanalyse.no kan du laste ned følgende publikasjoner gratis.

RAPPORTER

- 2-2011: *Ute av balanse. Finansiering av velferd i kommunesektoren*
- 1-2011: *Det nye Norge. Økonomisk maktkonsentrasjon i perioden etter 1990.*
- 4-2010: *Lanseringen av «utenforskapet»: Hvordan høyresiden svekker tilliten til trykdeordningene*
- 3-2010: *Fortsatt råd til felles velferd? Framskrivninger og politisk handlingsrom mot 2060*
- 2-2010: *ISS-METODEN: Outsourcing og arbeidsmiljø ved hoteller i Oslo-området*
- 1-2010: *Myter og fakta om sykefravær*
- 2-2009: *Skattepolitikk i det blå: Det faglige grunnlaget for Fremskrittspartiets skatteutt*
- 1-2009: *Klassedelt helsevesen? Om utbredelsen av privat helseforsikring i Norge*

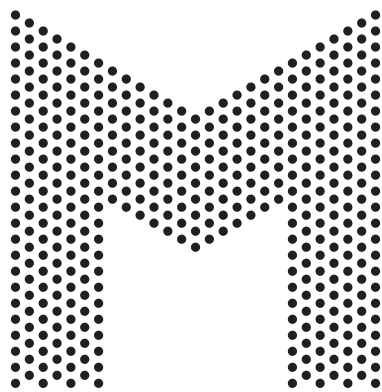
NOTATER

- 2-2011: *Uddannelse for de mange – en omtale*
- 1-2011: *«Den late greker». Myter og fakta om den økonomiske krisen i Hellas*
- 5-2010: *Frihandel eller rettigheter – Om den foreliggende frihandelsavtalen med Colombia*
- 4-2010: *Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*
- 3-2010: *Offentlig anbud, sosial dumping. RenoNorden-saken og kommunal konkurranseutsetting*
- 2-2010: *«Heroes of Human Rights» – Kupptilhengere ved Oslo Freedom Forum 2010*
- 1-2010: *Offentleg-privat sugerør – Lærdomar frå dei kostbare erfaringane med OPS*
- 2-2009: *Redusert sykefravær. Hva kjennetegner virksomhetene som lykkes?*
- 1-2009: *Faktasjekk: Høyres og Frps påstander om privat helseforsikring sett i lys av erfaringene fra 26 OECD-land*

POLITISKE ANBEFALINGER

- 3-2010: *Sosial dumping i offentlig regi? RenoNorden-saken og rødgrønne utfordringer*
- 2-2010: *Velferd eller skattestopp – Har Norge en rødgrønn regjering i blå tvangstrøye?*
- 1-2010: *Løvløse tilstander? – Forslag fra Henning Jakhelln vedrørende håndhevelse av Arbeidsmiljøloven*

Pamfletter om deltid, sosial dumping, sykelønn osv utgitt i samarbeid med Forlaget Manifest AS skan du finne på forlagets nettside, manifest.no.

MANIFEST
SENTER FOR
SAMFUNNSANALYSE